

Krytyczne spojrzenia na cywilizację

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Oswald Spengler, *Zmierzch Zachodu*, tłum. M. Skwieciński. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 370.
- Źródło: Oswald Spengler, *Zmierzch Zachodu*, tłum. M. Skwieciński. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 370-371.
- Źródło: Jean Jacques Rousseau, *Listy moralne II*, tłum. M. Pawłowska. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 213.
- Źródło: Jean Jacques Rousseau, *Umowa społeczna*, tłum. B. Strumiński. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 217.
- Źródło: Oswald Spengler, *Zmierzch Zachodu*.
- Źródło: Jean Jacques Rousseau, *Listy moralne II*.
- Źródło: Jean Jacques Rousseau, *Umowa społeczna*.

Krytyczne spojrzenia na cywilizację

Dubaj, Zjednoczone Emiraty Arabskie
Źródło: Pixabay, domena publiczna.

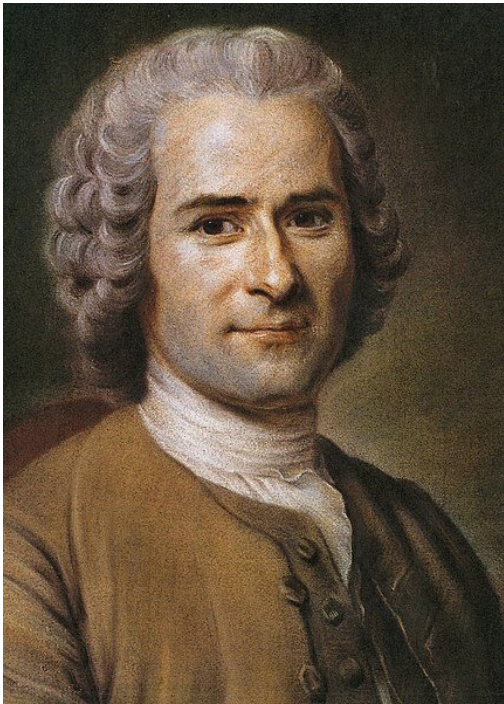
Rozwój ludzkich społeczeństw przebiega niezmiennie od form mniej po bardziej zorganizowane. Od czasu rewolucji agrarnej, która dokonała się ok. 10 000 lat p. n. e. i przekształciła ludzkość ze społeczeństw zbieracko-łowieckich w osiadłe społeczeństwa rolnicze, zmiany cywilizacyjne gwałtownie przyspieszyły. Efektami tych zmian były m.in.: pojawienie się i rozwój wielkich skupisk ludzkich (miast i aglomeracji), postęp technologiczny (w tym postęp medycyny wydłużający średni wiek ludzkiego życia z ok. 30-40 do 70-80 lat), niezwykle rozwój kultury i sztuki oraz zwiększenie liczby ludzkiej populacji w XXI w. do ponad 7 mld. Z jednej strony te ostatnie ok. 12 tys. lat to historia niebywałych sukcesów ludzkości w tworzeniu zorganizowanych form społecznych i ich rozwoju, z drugiej – historia wojen, zniszczeń i zanieczyszczenia środowiska – włącznie z globalnym ociepleniem, którego dziś doświadczamy. Pierwsze głosy o zgubnych skutkach cywilizacji pojawiły się jednak dopiero w oświeceniu – w epoce, która wskutek zaufania do nauki pchnęła ludzkość ku kolejnemu wielkiemu skokowi cywilizacyjnemu – naukowo-technicznemu rozwojowi nowoczesności.

Twoje cele

- Przedstawisz oświeceniową koncepcję cywilizacji.
- Omówisz krytykę cywilizacji J. J. Rousseau.
- Rozróżnisz kulturę i cywilizację w rozumieniu O. Spenglera.

- Przeanalizujesz fragment tekstu O. Spenglera w celu odróżnienia pojęć kultury i cywilizacji.

Pojęcie cywilizacji

Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

Źródło: domena publiczna.

Pojęcie [cywilizacji](#) w kulturze europejskiej zostało upowszechnione przez myślicieli oświecenia, którego twórcy sami nadali epoce taką nazwę, akcentując rolę wiedzy, prawa, nauki i techniki w rozwoju ludzkości. Oświecenie wyodrębniło cywilizację jako fazę rozwoju ludzkości następującą po epoce barbarzyństwa. Cywilizacja w tym ujęciu jest okresem rozwoju nauki i kultury oraz zorganizowanych form społecznych, przeciwstawianych rzeczywistości przyrodniczej i niezorganizowanym postaciom społecznego życia ludzi. Cywilizacja oznacza w tym sensie system ludzkich wytworów służących z jednej strony opanowaniu otaczającej człowieka przyrody, z drugiej ograniczeniu naturalnych skłonności ludzi do agresji i przymusu silniejszych wobec słabszych. Takie rozumienie cywilizacji jest wynikiem oświeceniowego optymizmu, który dostrzega i promuje nieustanny postęp w rozwoju wiedzy, techniki, kultury

i społeczeństwa, widząc w nich liczne dobrodziejstwa dla ludzkości. W szczególnie sposób oświeceniowy scjentyzm i racjonalizm akcentują w tym postępie rolę wiedzy empirycznej i nauki, uznając je oraz ludzką sztukę i technikę za filary cywilizacji. Wiąże się z tym także demokratyczna i liberalna myśl społeczna i polityczna oświecenia. Epoka ta jako wyraz rozwoju form życia publicznego rozumie powstanie republiki, która czyni swymi podmiotami, mającymi bezpośredni wpływ na sprawowanie w niej władzy, każdego obywatela. To w tej epoce jeden z jej najważniejszych przedstawicieli, Jean Jacques Rousseau (1712-1778), tworzy optymistyczną koncepcję [umowy społecznej](#) – dobrowolnego porozumienia członków społeczeństwa w celu utworzenia państwa mającego chronić wolności i prawa wszystkich obywateli. Píše on:

((Jean Jacques Rousseau

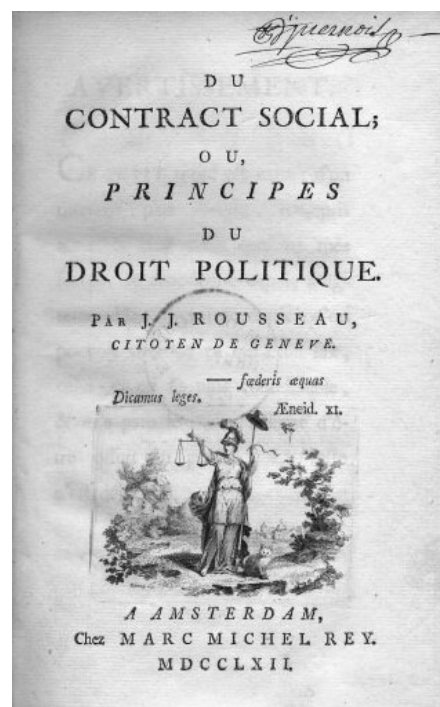
Umowa społeczna

Znaleźć formę stowarzyszenia, która by broniła i chroniła całą wspólną siłę, osobę i dobra każdego jej członka i dzięki której każdy, łącząc się ze wszystkimi, słuchałby jednak tylko siebie i pozostał

równie wolny jak przedtem”. Oto problem zasadniczy, który rozwiązuje umowa społeczna.

Jeżeli [...] usuniemy z umowy społecznej to, co nie stanowi jej istoty, zobaczymy, że sprowadzamy się do następującej treści: „każdy z nas oddzielnie oddaje swoją osobę i całą moc pod naczelne kierownictwo woli powszechnej i wszyscy my pospołu, jako ciało polityczne, przyjmujemy każdego członka jako część niepodzielną całości.

Źródło: Jean Jacques Rousseau, *Umowa społeczna*, tłum. B. Strumiński. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 217.

Okładka pierwszego wydania *Umowy społecznej* J. J. Rousseau z 1762 r. Na rycinie Temida, grecka bogini sprawiedliwości, z jej symbolem – wagą.

Źródło: domena publiczna.

Krytyka cywilizacji Jeana Jacquesa Rousseau

O ile Rousseau był optymistą co do rozwoju społeczno-politycznego, a jego koncepcja umowy społecznej miała wyraźny wpływ na kształt pierwszej republiki francuskiej, to w zakresie postępu naukowo-technicznego dostrzegał on zjawiska niebezpieczne dla społeczeństwa. O ile także jego optymistyczna, utopijna wizja dobrowolnego kontraktu między ludźmi w imię wolności i równości i wyrażała wiarę w możliwość rezygnacji z dążeń jednostek, na rzecz realizacji dobra powszechnego, o tyle postęp naukowo-techniczny oceniał Rousseau jako działający w przeciwnym kierunku – rozbudzający egoizm jednostek i występujący przeciw wolności i prawom poszczególnych osób. Pisał on:

Listy moralne II

Niech ludzie podziwiają dowoli doskonałość sztuk, ilość i doniosłość ich odkryć, rozległość i wzniosłość umysłu ludzkiego; czy trzeba im gratulować, że poznali naturę ludzką, nie znając samych siebie, i że posiadli wszystkie sztuki poza umiejętnością bycia szczęśliwym? Jesteśmy szczęśliwi – wykrzykują żałośnie – ileż mamy źródeł dobrobytu, ileż udogodnień nieznanych naszym ojcom, iluż zaznajemy radości, które były im obce. Tak, to prawda, życie nasze jest łatwiejsze, a oni byli szczęśliwsi, wy jesteście mędrkami, a oni byli mędrkami, wy jesteście kulturalni, a oni byli ludzcy, wszystkie nasze przyjemności pochodzą z zewnątrz, ich – tkwiły w nich samych, a jakaż jest cena okrutnych rozkoszy, które garstka kupuje kosztem mas. Zbytek miejski powoduje na wsi nędzę, głód, rozpacz; jeśli nawet niektórzy ludzie są szczęśliwi, rodzaj ludzki zasługuje jeszcze bardziej na litość. Mnożąc udogodnienia dla garstki bogaczy, doprowadza się tylko do tego, że większość musi uważać się za nędzarzy. Jakież jest to barbarzyńskie szczęście, które można odczuwać tylko kosztem innych? Czułe dusze, powiedzcie, czym jest szczęście, które kupuje się za pieniądze? Wiedza, powiada się, czyni ludzi łagodnymi, nasz wiek jest mniej okrutny, przelewamy mniej krwi. O, nieszczęśni, czy powodujecie mniej łez, a skrzywdzeni, którzy konają powolną śmiercią przez całe życie, czyż nie woleliby raczej zginąć na szafocie? Będąc łagodniejsi, czy jesteśmy mniej niesprawiedliwi, mniej mściwi, czy cnota jest mniej uciśniona, władza mniej despotyczna, lud mniej ciemniony, czy popełnia się mniej zbrodni, złoczyńcy są mniej liczni a więzienia mniej pełne?

Źródło: Jean Jacques Rousseau, *Listy moralne II*, tłum. M. Pawłowska. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 213.

Krytyka cywilizacji Oswalda Spenglera

Od czasu XVIII w. ludzka cywilizacja i jej rozwój podlegają nie tylko pochwale i gloryfikacji, ale także krytyce, która podważa

optymistyczny, pozytywny sens nadany temu pojęciu przez ludzi oświecenia. Cywilizację poddają silnej krytycznej opinii już w pierwszej połowie XIX w. przedstawiciele następnej po oświeceniu epoki – romantyzmu. Widzą oni w nowoczesnej cywilizacji przejaw egoizmu, materializmu, etycznego zła, dostrzegając, podobnie jak Rousseau, dobro w naturze, w człowieku prostym, pochodzącym z ludu, w społecznościach wiejskich i żyjących blisko przyrody. Motyw krytyki postępu naukowo-technicznego powraca również na początku XX w., mimo iż stulecie to jest epoką gwałtownego przyrostu wiedzy naukowej, niezwykłych odkryć naukowych oraz niespotykanego wcześniej w dziejach ludzkości postępu technologii. Jego

charakterystycznym wyrazicielem jest Oswald Spengler (1880-1936), filozof niemiecki, autor słynnej analizy nowoczesności zatytułowanej *Zmierzch Zachodu* (1918), w której szczególnie mocno atakuje on nowoczesną cywilizację zachodnią. Spengler dokonuje rozróżnienia pomiędzy **kulturą** a cywilizacją, nadając temu drugiemu pojęciu sens pejoratywny, oznaczający schyłkową formę kultury. Píše on:

Oswald Spengler (1880-1936)

Źródło: DIREKTOR, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

((Oswald Spengler

Zmierzch Zachodu

Zmierzch Zachodu oznacza ni mniej, ni więcej tylko problem cywilizacji. Mamy tu do czynienia z jednym z zasadniczych pytań wszelkiej wielkiej historii. Czym jest cywilizacja pojmowana jako skutek organiczno-logiczny kultury; jako jej spełnienie i wynik?

Każda kultura ma bowiem swą własną cywilizację. Po raz pierwszy oba te słowa, które oznaczały dotychczas jedynie nieokreśloną różnicę natury etycznej, ujmowane są tutaj w sensie periodyzacyjnym, jako określenia ścisłej i koniecznej kolejności organicznej. Cywilizacja stanowi nieuniknione przeznaczenie każdej kultury. [...] Cywilizacje są najbardziej zewnętrznymi i sztucznymi stanami, do których zdolny jest wyższy rodzaj ludzki. Stanowią

zakończenie. Następują po stawaniu się, jako to, co się stało, po życiu jako śmierć, po rozwoju jako skostniałość, po wsi i duchowym dzieciństwie, ujawnianym przez styl dorycki i gotyk jako duchowa zgrzybiałość i kamienny, skamieniały świat miejski. Stanowią nieodwołalny koniec, lecz pojawiały się z najbardziej nieubłaganą koniecznością wciąż od nowa.

Teraz dopiero zrozumieć można Rzymianina jako następcę Hellenę. Dopiero teraz późny antyk zostaje wystawiony na światło, które ujawnia jego najgłębsze tajemnice. Cóż bowiem ma znaczyć to – czemu można zaprzeczać jedynie pustymi słowami – że Rzymianie to barbarzyńcy, którzy nie poprzedzają wielkiego rozwoju, lecz go kończą? Bezdusznicy, bez filozofii, bez sztuki, rasistowscy aż po brutalność, kierujący się bezwzględnie realnymi sukcesami, znajdują się pomiędzy kulturą helleńską a nicością. Ich wyobraźnia, skierowana jedynie na względy praktyczne, to cecha, której się w Atenach zupełnie nie spotyka.

Źródło: Oswald Spengler, *Zmierzch Zachodu*, tłum. M. Skwieciński. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 370-371.

Rzymscy legionisi stanowią do dziś symbol bezwzględnej siły i imperialnego charakteru państwa. Na zdjęciu podczas współczesnej wielkanocnej procesji w Hiszpanii.

Źródło: Xadaga, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

cywilizacja

(z łac. *civis* – obywatel) poziom rozwoju społeczeństwa w danej epoce historycznej, ze szczególnym uwzględnieniem poziomu kultury materialnej (zwłaszcza wiedzy i techniki), będącej wskaźnikiem opanowania przez ludzi sił przyrody i wykorzystania jej bogactw

kultura

(z łac. *cultura* – uprawa) w znaczeniu szerokim – ogół ludzkich wytworów – materialnych i niematerialnych, odróżnianych od rzeczywistość przyrodniczej

umowa społeczna

założenia i sposoby powstawania państwa i społeczeństwa

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z poniższą mapą myśli. Uzupełnij ją o własne spostrzeżenia.

Polecenie 2

Przedstaw różne podejścia do cywilizacji i postępu cywilizacyjnego ludzkości. W tym celu sformułuj krótką wypowiedź pisemną (ok. 15 zdań)

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Przyporządkuj cywilizacji i barbarzyństwu w ujęciu oświeceniowym ich charakterystyczne cechy.

cywilizacja

nauka

dowolność

jednostka

wierzenia

społeczeństwo

organizacja

barbarzyństwo

Ćwiczenie 2

Połącz w pary pojęcia przeciwstawne w oświeceniowej koncepcji cywilizacji.

postęp

barbarzyństwo

cywilizacja

przemoc

umowa

tradycja

kultura

natura

Ćwiczenie 3

Wskaż kierunki myślowe afirmujące postęp cywilizacyjny w epoce oświecenia.

☐ konserwatyzm

☐ scjentyzm

☐ liberalizm

☐ racjonalizm

Ćwiczenie 4

Celem umowy społecznej w rozumieniu J.J. Rousseau jest...

☐ ochrona przez państwowym przymusem.

☐ zapewnienie wszystkim dobrobytu.

☐ zapewnienie realizacji dobra wspólnego.

☐ ochrona praw i wolności obywateli.

Nazwij zjawisko społeczne – efekt postępu materialnego, które piętnuje Rousseau w poniższym fragmencie *Listów moralnych*?

((Jean Jacques Rousseau

Listy moralne II

Zbytek miejski powoduje na wsi nędzę, głód, rozpacz; jeśli nawet niektórzy ludzie są szczęśliwi, rodzaj ludzki zasługuje jeszcze bardziej na litość. Mnożąc udogodnienia dla garstki bogaczy, doprowadza się tylko do tego, że większość musi uważać się za nędzarzy.

Źródło: Jean Jacques Rousseau, *Listy moralne II*, tłum. M. Pawłowska. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 213.

Czym jest cywilizacja wobec kultury w ujęciu Oswalda Spenglera? Odpowiedz w odniesieniu do poniższego cytatu:

((Oswald Spengler

Zmierzch Zachodu

Cywilizacje są najbardziej zewnętrznymi i sztucznymi stanami, do których zdolny jest wyższy rodzaj ludzki. Stanowią zakończenie. Następują po stawaniu się, jako to, co się stało, po życiu jako śmierć, po rozwoju jako skostniałość, po wsi i duchowym dzieciństwie, ujawnianym przez styl dorycki i gotyk jako duchowa zgrzybiałość i kamienny, skamieniały świat miejski.

Źródło: Oswald Spengler, *Zmierzch Zachodu*, tłum. M. Skwieciński. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 370.

Ćwiczenie 7

Jakie cechy według Spenglera charakteryzują kulturę w odróżnieniu od jej schyłkowych, cywilizacyjnych postaci? Odnies się do poniższego fragmentu *Zmierzchu Zachodu* analizującego różnice pomiędzy starożytną kulturą grecką a rzymską i uzupełnij luki.

((Oswald Spengler

Zmierzch Zachodu

Bezdušní, bez filozofii, bez sztuki, rasistowscy aż po brutalność, kierujący się bezwzględnie realnymi sukcesami, znajdują się pomiędzy kulturą helleńską a nicością. Ich wyobraźnia, skierowana jedynie na względy praktyczne, to cecha, której się w Atenach zupełnie nie spotyka.

Źródło: Oswald Spengler, *Zmierzch Zachodu*, tłum. M. Skwieciński. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, Warszawa 1988, s. 370-371.

Cechy kultury:

- obecność ,
- otwartość na ,
- brak przymusu działań.

Ćwiczenie 8

Co według ciebie łączy krytykę cywilizacji J.J. Rousseau i O. Spenglera?

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Krytyczne spojrzenia na cywilizację

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

- 1) o naturę społeczeństwa (indywidualizm – kolektywizm);
- 2) o genezę państwa (koncepcja umowy społecznej – koncepcja samorzutnej ewolucji);
- 3) o naczelne wartości życia społecznego (liberalizm kulturowy – konserwatyzm);
- 4) o podstawy prawa stanowionego (pozytywizm prawniczy – teoria prawa naturalnego).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Przedstawiś oświeceniową koncepcję cywilizacji.
- Omówisz krytykę cywilizacji J. J. Rousseau.
- Rozróżnisz kulturę i cywilizację w rozumieniu O. Spenglera.
- Przeanalizujesz fragment tekstu O. Spenglera w celu odróżnienia pojęć kultury i cywilizacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omawia oświeceniową koncepcję cywilizacji i przedstawia przyczyny jej krytyki;
- wyjaśnia, czym różni się kultura od cywilizacji, posługując się przykładem z traktatu Oswalda Spenglera;

- analizuje fragmenty dzieł J.J. Rousseau i O. Spenglera, nazywając zajmowane przez nich stanowiska;
- odnosi krytykę cywilizacji autorstwa J.J. Rousseau i O. Spenglera do krytyki współczesnej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Faza wprowadzająca:

1. Przedstawienie wyświetlonego na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika tematu lekcji i celów zajęć. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. **Rozmowa wprowadzająca.** Uczniowie pracują metodą burzy mózgów i wypisują na tablicy wszystkie swoje skojarzenia z pojęciem *cywilizacja*. Jeżeli pojawiające się skojarzenia będą miały tylko pozytywny lub neutralny wydźwięk, nauczyciel może nakierować uczniów pytaniami o negatywne aspekty cywilizacji. Omówienie efektu pracy uczniów i stworzenie klasowej definicji *cywilizacji* na potrzeby lekcji.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Uczniowie indywidualnie zapoznają się z tekstem zamieszczonym w sekcji „Przeczytaj”. Wspólne omówienie trudności, niezrozumiałych fragmentów, ze szczególnym uwzględnieniem cytatów.

2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika multimedium w sekcji „Mapa myśli”. Uczniowie odczytują polecenie: *Zapoznaj się z poniższą mapą myśli. Uzupełnij ją o własne spostrzeżenia.* i wykonują je w parach. Następnie dzielą się swoimi odpowiedziami na forum klasy.
3. Uczniowie nadal pracują w parach. Przygotowują odpowiedź na polecenie nr 2 do multimedium: podsumowują zgromadzoną wiedzę, charakteryzując różne podejścia do cywilizacji.
4. Uczniowie wykonują ćwiczenia interaktywne z sekcji „Sprawdź się”. Wyniki pracy omawiane są na forum i komentowane przez nauczyciela.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zadaje uczniom pytania podsumowujące, np.
 - *czym różni się kultura i cywilizacja?*
 - *czy cywilizacja zawsze oznacza najwyższy stopień rozwoju społeczeństwa?*
 - *z czego wynikała krytyka cywilizacji w oświeceniu?*
 - *czym krytyka cywilizacji w epoce oświecenia różni się od krytyki współczesnej?*
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz esej filozoficzny na temat: *Czy można jednoznacznie ocenić cywilizację?*

Materiały pomocnicze:

- Winkler M., Commichau A., *Sztuka prowadzenia wykładów i lekcji*, Kraków 2008.
- Migasiński J., *Filozofia nowożytna*, Warszawa 2011.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.